

Ontolojik delil, **Tanrının varlığını yetkinlik/mükemmellik kavramından hareketle peşinen fazla tartışmaya, konuşmaya ve akıl yürütmeye gerek kalmadan kabul etmek anlamına gelmektedir.** İslam dünyasında Farabi ve İbni Sina; Batı dünyasında ise, Aziz Anselm ve Descartes bulunmaktadır.

Ontoloji terimi, Eski Yunanca'da "varlık" ya da "var olma" anlamlarına gelen **on** (ontos) kelimesi ile "söz", "us", "konuşma", "bilgi" gibi anlamlara gelen

logos

sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Sözlük anlamı bakımından "varlık bilgisi" ya da "varlıkbilim" manasına gelen bu terim felsefenin bir alt dalıdır. Teist filozofların, Tanrı'nın varlığı ile ilgili olarak dış dünyadan yararlanmak suretiyle gündeme getirdikleri delillerden farklı olarak, ontolojik delilde

Tanrı'nın varlığına dış dünyadan değil, insan zihninde var olan "mükemmel varlık" ya da "zorunlu varlık" düşüncesinden ulaşılır.

İnsan, her şeyin kendisiyle hayat bulmuş olduğu bir "mükemmel varlık" fikrinin kendi iç dünyasında bulunduğunu müşahade ederken, böyle bir varlığın zorunlu olarak var olması gerektiğini de anlamaya başlar.

İşte bazen farkında olarak, bazen de ciddi mantıkî tahliller yapmadan insanın içinde hissettiği bu "yüce varlık" fikri, Tanrı'nın var oluşunun en büyük kanıtıdır.

Düşünce tarihinde ontolojik delilin ilk izlerine İslâm Felsefesi'nde Fârâbî ve İbn Sînâ'da rastlanmaktadır. **Fârâbî'ye göre insan aklının ulaşabildiği en genel kavram 'varlık' tır. Bu yüzden varlığın tanımı yapılamaz, çünkü tanım, cins ve fasıldan oluşur. Varlığı kuşatacak daha küllî bir kavram bulunmadığına göre, onun tanımını yapmak mümkün değildir.**

Bu basit ve yalın kavramı tanımlamak için gösterilecek her çaba sadece akla yapılan bir uyarı durumunda kalacak ve bilinenin tekrarından öte herhangi bir anlam taşımayacaktır.

Şu halde varlık vardır ve apaçıktır; bu konuda bir takım spekülasyonlara kalkışmak bilgimize yeni bir şey katmayacaktır. Fârâbî, ontolojik delili dış dünyaya dayanan delillerle birlikte inceler. Bu incelemeye göre Allah'ın varlığı zorunludur, bir an dahi Allah'ı yok kabul etmeye kalkmak, zihni çelişkiye düşürür.

Fârâbî'nin "Ekmel Varlık Delili" olarak kullandığı bu delile göre Fârâbî:

“Zihnimde ekmel bir varlık düşünüyorum. Kemâl vasıtalarından biri de, gerçekte var olmaktır. O halde, Tanrı’dan ibaret olan bu ekmel varlık mevcuttur” demektedir.

Farabi’ye göre bir şey (varlık) ya mümkündür ya da vaciptir, üçüncü bir şık düşünülemez.

Bu görüşünde Aristo’nun aklın temel ilkelerinden birisi olan “üçüncü halin imkânsızlığı”ndan yararlanılmıştır. Mümkün statüsünde olan bir varlığın, var olabilmesi için kendinden önce mevcut olan bir illete ihtiyacı vardır. Bu illetler silsilesinin bir noktada durması zorunludur. Bu nokta ise

Vâcibü’l vücûd (varlığı zorunlu ve kendinden) olan mevcuttur ki, bu da Allah’tır.

VARLIK TÜRLERİ

VACİBÜ’L-VÜCUT

ZORUNLU VARLIK

MÜMKÜNÜ’L-VÜCUT

MÜMKÜN VARLIK

Farabi bu konuda şöyle der: “**Zorunlu varlığı bir an için yok saydığımız zaman, bu durum**

mantıkî imkânsızlığa (muhâl) yol açar. O'nun varlığının hiçbir sebebi yoktur; varlığının başkasından olması da mümkün değildir. Var olan her şeyin ilk sebebi O'dur.

O'nun varlığının ilk olması ve her çeşit eksiklikten uzak olması gerekir. Şu halde O'nun varlığının tam; madde, fâil ve gâye gibi sebeplerden uzak, en mükemmel varlık olması gerekir.” Fârâbî'ye göre, O'nun bir illete ihtiyacı yoktur. O ezelden beri fiil halindedir ve en yüce kemâl sahibidir. Saf akıl, saf hayırdır. O'nun varlığına delil gösterilemez, bizzat kendisi her şeyin delili ve ilk illetidir. Mükemmelliğin son derecesindedir. Bir ve Tek'tir. İşte bu vücut, Allah'tır

.

İbni Sina

Fârâbî'nin delili ontolojik ve kozmolojik delillerin bir karışımı olduğu için, felsefe tarihinde bu delilin izlerinin, ciddi bir şekilde ve ilk olarak İbn Sinâ'nın eserlerinde görüldüğünü söyleyenler de bulunmaktadır. Batı dünyasında Aziz Anselm ile ve ondan daha sonra Descartes ile meşhur olan bu delilin birçok izahı İbn Sina'nın eserlerinde de aynen mevcuttur.

İbn Sînâ varlığı; zorunlu varlık (vâcibu'l vücud), zorunlu olmayan varlık (mümkünü'l vücud) ve mümkün olmayan (mümteni'u'l vücud) diye üçe ayırır ve ontolojisini bunlar arasındaki farklar ve mahiyetle var oluş arasındaki ilişki üzerine kurar. Zorunlu varlık İbni Sina'ya göre mahiyeti var olmak olandır.

VARLIK TÜRLERİ

VACİBÜ'L-VÜCUT

ZORUNLU VARLIK

MÜMKÜNÜ'L-VÜCUT

MÜMKÜN VARLIK

MÜMTENİU'L VÜCUD

MÜMKÜN OLMAYAN VARLIK

Ona göre zorunlu varlık yokluğunun düşünülmesi mantıken muhal olandır. Bu demektir ki; bir şeyin akıldaki varlığı ile o şeyin kendi kendindeki varlığı farklıdır. Yani şeyin akıldaki gerçekliği, mahiyeti; dış dünyadaki varlığı arasında bir ilişki zorunluluğu yoksa bu şeyin mahiyeti ile varlığı birbirinden ayrıdır. Bunun aksine, bir şey hakkındaki bilgiden hemen sonra onun varlığını tasdik etmek zorunlu ise bu şeyde varlık ve mahiyet birdir yani bir şeyin varlığı ile ilgili olan tasavvurun, tasdiki zorunlu kıldığı yerde, varlık ve mahiyet ayrımı söz konusu değildir. Bu da, şeyin akıldaki varlığı demek olan mahiyeti, dıştaki reel varlığını gerekli kılıyor demektir.

İbn Sînâ ontolojisinde varlık kavramının zorunluluk kavramıyla ilişkisi, bir şeyin ontolojik realiteye sahip olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Bu filozof, varoluşu zorunlulukla neredeyse özdeşleştirmektedir. Onun sisteminde var olmak ile zorunlu olmak, biri diğerini gerektiren iki kavram haline gelmektedir. Buna göre eğer bir şey varlık sahnesinde bir gerçeklik olarak mevcut ise, artık onun yok olduğunu düşünmek imkânsız ve anlamsızdır. O zorunlu olarak vardır. İbn Sînâ ontolojisinde var olmak zorunlu olmak, zorunlu olmak var olmaktır.

İbn Sînâ zorunlu varlığın ispatını yaparken şöyle der: **“Bilmelisin ki var olan her şeyin var olmasının ya bir sebebi vardır ya da yoktur. Şayet onun bir sebebi varsa biz ona ‘mümkün varlık’ diyoruz. Eğer hiçbir şekilde bir sebebe dayanmıyorsa biz ona ‘zorunlu varlık’ diyoruz.**

Bu kuralı inceleyecek olursan, varlık (âleminde) sebepsiz bir varlığın bulunuşunun delili şöyle ortaya konulur: Bu varlık ya mümkün ya da zorunlu olmak durumundadır. Şayet zorunlu ise istediğimiz gerçekleşmiş demektir. Şayet mümkün ise mümkün olan varlık ancak var oluşunu yok oluşuna tercih edecek bir sebebin bulunmasıyla varlık kazanır. Şayet onun da sebebi mümkün varlık türündense ve mümkün varlıklar böyle bir ilişki içinde olacaklarsa bu takdirde asla var olamazlar. Zira tasarladığımız bu varlığı, kendisinden önce sonsuz bir varlık öncelemedikçe onun varlık sahnesine çıkması imkânsızdır. Şu halde mümkün varlıklar, bir zorunlu varlıkta son bulmak durumundadır.”

Aziz Anselm

Bu delilin ilk izlerine Fârâbî ve İbn Sinâ ile İslâm felsefesinde rastlansa da, bunu bir ‘delil’ formu içinde dile getirdikten sonra felsefeye mal eden, tanınmış Hristiyan ilahiyatçı-filozofu Saint Anselm (1033-1109) olmuştur. Başka bir ifadeyle ontolojik delili formüle eden Aziz Anselm'dir. Anselm, Aristoteles mantığını kullanarak ilâhiyat meselelerine açıklık getirmeye çalışan ilk filozoflar arasında yer alır. İnanç ile akıl bilgisini bağdaştırmaya, din ile felsefeyi uzlaştırmaya çalışan Aziz Anselm'e göre inancın öğrettiği her şey akılla kanıtlanabilir.

Anselm'e göre, "en aptal insanın zihninde bile Allah fikri" vardır. Anselm Tanrı'yı ispatlamak için yine Tanrı kavramından hareket etmek gerektiğini ifade etmiştir. Tanrı evrendeki en mükemmel varlıktır. Bu mükemmel varlık tasavvuru Tanrı yoktur diyen en aptal insanda dahi bulunmaktadır.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Tanrı fikri sadece insanın zihninde mi bulunmaktadır? Tanrı fikri zihin dışında yok mu? Eğer mükemmel bir Tanrı fikri zihin dışında yoksa o zaman mükemmel olma durumu zail olur. Böyle olursa mükemmel Tanrı fikri olamaz. O halde Tanrı hem zihinde hem de zihin dışında var olmalıdır. Anselm mükemmellik kavramı üzerinden hareket ederek aşağıdaki ontolojik delili formüle etmiştir. Anselm'in bu delilin mantıkî önermesini özetleyerek söyleyişi şu şekildedir:

Birinci önerme : “Tanrı” ile “en yüksek derecede kemâle sahip bir varlık” kastetmekteyiz.

İkinci önerme : “Varlık” bir kemâldir.

O halde: Tanrı vardır.

Anselm bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: “Efendimiz, biz senin, kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen şey olduğuna inanıyoruz. O halde “akılsız kimse, kalbinde ‘Tanrı yoktur’ dedi”ğine göre, böyle olan herhangi bir varlık var mıdır? Ama kuşkusuz bu aynı akılsız kişi, benim söylediğim şeyi duyduğu zaman, bu kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen şeyi işittiği zaman en azından işittiği şeyi anlıyor. **Anladığı şey, bunun var olduğunu anlamasa bile, onun zihninde bulunur.** Zira bir şeyin zihnimizde bulunması başka şeydir; onun gerçekten var olduğunu anlamamız başka bir şey.

Örneğin bir ressam, resmetmek üzere olduğu bir şeyi hayal ettiği zaman, o onun zihnindedir. Fakat onun var olduğunu henüz anlamaz; çünkü henüz onu yapmamıştır. Resmi yaptıktan sonra ise, ona hem zihninde sahiptir, hem de var olduğunu anlar.

O halde akılsız kimse bile, kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen şeyin, en azından zihninde bulunduğundan emindir; çünkü onu işittiği zaman anlıyor ve her neyi anlarsa o şey onun zihnindedir... Ve bu sensin, Efendimiz, Tanrımız; o halde o kadar gerçekten varsın ki var olmadığın şeklinde düşünülemezsin.” Görüldüğü gibi Anselm’in ontolojik delil için öne sürdüğü argümanlar, derinliği olan ancak anlaşılması çok zor olmayan ve sade anlatımlı bir özellik taşımaktadır.

I. İman anlamak için gereklidir

Anselmus, Felsefe ve ilahiyatın birlikteliğine öncülük eden, dinsel inancı akılla açıklamaya girişen düşünür, **"İnanmak için, anlamaya çalışıyorum" değil de "Anlamak için inanıyorum" tavrının başlatıcısı olmuştur**. [İnanç](#) - [akıl](#) ilişkisi söz konusu olduğunda, akıl karşısında inanç ya da imana, bilgi karşısında da otoriteye öncelik vermiştir.

II. Akıl ve iman birbiri ile uyum içerisinde ve birlikte çalışmaktadır. Anselmus, **salt imanın Tanrı’ya ulaşmak için yeterli olmadığına inanan bir teologdu. Onun inancına göre aklın bu konuda üzerine düşen bir görevi bulunmaktaydı.**

Anselmus, iman hakkındaki hakikatlere (Tanrı’nın doğası) ulaşılabilmesi için iyi bir felsefi hazırlık ve

[Kilise Babaları](#)

'nın yazılarının, özellikle de

[Augustinus](#)

'un, yeterli bir düzeyde anlaşılmasının açıkça gerekli olduğunu düşünüyordu. Hristiyan imanı hakkındaki hakikatin ve Teslis ya da Tanrı'nın Vücut Bulması gibi dogmalarının salt akıl yürütme (Sola ratione) aracılığıyla analiz edilmesi ve kanıtlanması için çabalamıştır. Anselmus, tüm bu akıl yürütme yönteminde sağduyuya olduğu kadar mantığa da oldukça büyük bir yer vermiştir.

Rene Descartes

Felsefe tarihinde ontolojik kanıtın ilk açıklamalarına Fârâbî ve İbn Sinâ'da ve daha sonrada Batı dünyasında Aziz Anselm'de rastlandığını söylemiştik. **Ancak bu delil düşünce tarihinde daha çok Rene Descartes (1596-1650) ile anılmaktadır.**

Modern felsefe 1600'lü yıllarda, Descartes ile başlar. Bu filozofun sisteminde yöntem çok önemli bir yer tutar.

Onun yönteminin temelini ise şüphecilik oluşturmaktadır.

Zorunlu varlık yani Tanrı varlığında şüphe olmayan varlıktır. Descartes felsefesine, hiçbir yanılsamaya düşmemek için, kendi varlığı da dahil bütün bildiklerini yok sayarak başlar.

Ancak Descartes'te şüphecilik amaç olarak değil, gerçeğe ulaşabilmek için bir araç olarak kullanılmıştır.

O, ilk bilgilerini sezgilere dayandırmıştır. Her şeyi yok kabul ettikten sonra ilk adımını, dış dünya hakkındaki her şeyden şüphe etse bile, reddedilmeyen nokta olarak "Düşünüyorum öyleyse varım" diyerek atan Descartes, bilmenin, bilmemekten daha mükemmel olduğu fikrine ulaşmıştır. Kendi içinde bir mükemmel varlık fikri olduğunu görerek, bunların tıpkı bir üreticinin ürettiği ürüne marka koyması gibi, bu mükemmel varlığın mutlaka bir yaratıcısı olmalı diyerek, bunun tesadüfen oluşamayacağını söylemiştir.

Descartes'a göre, insan ruhunda doğuştan bulunan (yani sonradan duyular aracılığı ile dışarıdan gelmemiş olan) fikirler vardır; Tanrı fikri de, yani 'sonsuz ve yetkin' bir varlık hakkındaki fikir de, aynı türdendir. Bu '**en yetkin**' ve '**en gerçek**' varlık fikri, bize nereden gelmiştir? Bu fikir bize duyularımız yolu ile gelmiş olamaz, duyularımızın bize tanıttığı şeyler, yetkin (kusursuz) varlıklar değildir. Kendimiz de yetkin bir varlık (yaratık) olmadığımızı göre sonuçta; eksik ve sınırlı birer varlığız. Öyleyse, bu yetkinlik fikrini bizim ruhumuza koyan, Tanrı'nın bizzat kendisidir; şu halde Tanrı vardır.

Bir sanatkar kendi imzasını sanatına nasıl atıyorsa, mükemmel varlık fikrini ruhumuza naksetmiştir.

Descartes bilmenin şüphe etmekten daha büyük bir mükemmellik olduğunu anlamasıyla, bu fikrin kendisini en **Mükemmel**'e götürdüğünü şöyle açıklamaktadır: "Bundan sonra şüphe

etmemin, yani varlığımın mükemmel olması üzerine düşünerek (çünkü bilmenin şüphe etmekten daha büyük bir mükemmellik olduğunu açıkça görüyordum) olduğumdan daha mükemmel olan bir şeyi düşünmeyi nereden öğrendiğimi araştırmaya karar verdim ve bunu gerçekten daha Mükemmel bir Varlık'tan öğrenmiş olmam gerektiğini apaçık anladım. Kendi dışımdaki başka bir çok şey; örneğin gök, yer, ışık, sıcaklık gibi daha binlerce şey hakkındaki düşüncelerime gelince, bunların nereden geldiğini bilmekte o kadar zorluk çekmiyordum; çünkü onlarda kendilerini benden üstün kılacak hiçbir şey göremediğimden, hakiki oldukları takdirde ise onları yokluktan edindiğime, yani bir eksikliğim bulunması dolayısıyla bende bulunduklarına inanabilirdim. Ama bu, kendi varlığımdan daha Mükemmel bir Varlık fikri için aynı olmazdı. Çünkü onu yokluktan edinmek açıkça imkânsız bir şeydi; sonrada en mükemmelin daha az mükemmelden çıkmasında, ona bağlı olmasında, hiçten bir şeyin meydana gelmesinden daha az aykırılık bulunmadığına göre, onu kendimden de edinemezdim. Böylece, olduğumdan daha mükemmel bir varlık, hatta herhangi bir şekilde bende bir fikir bulunan bütün mükemmelliklere sahip olan bir varlık tarafından, yani tek kelimeyle söylersem, Allah tarafından bu fikrin bana verilmiş olması olasılığı kalıyordu geriye.”

Tanrı'nın var olması sonucu, aslında, bizzat mükemmel varlık fikrinin kendisinden çıkar; çünkü var olma, mükemmelliğin bir temel unsurudur ve bu olmazsa, Tanrı, varlıkların en az mükemmeli olur. Anselm tarafından geliştirilen bu kanıt, Tanrı'nın var olmasını, bizim mükemmel varlık fikrimize bağımlı kılar gibi görünüyor. Descartes'e göre, bunu bu şekilde anlamamalıyız. Tanrı vardır, çünkü zihnim onu tasarlıyor dememeli, fakat aklım Tanrı'yı tasarlıyor, çünkü Tanrı vardır demelidir.

Yukarıda anlatılan hususları Descartes Merdiveni veyahutta Merdiven Metaforu olarak tanımlayabiliriz. Bu merdivenin üç farklı basamağı bulunmaktadır. Bu basamaklardan birincisi şöyle anlatılmaktadır:

1. Bir takım konuları ben düşünmekteyim. Eğer ben bunları düşünüyorsam o zaman ben varım. Bu basamak Descartes'in tarafından düşünüyorum o halde varım/ cogito ergo sum şeklinde özetlenmektedir.
2. İçimde bir mükemmellik hissi bulunmaktadır. Ancak ben nakıs bir varlık olup mükemmel değilim. Peki! Bu mükemmellik hissi içime nasıl gelmiştir. Mükemmel varlık sadece Tanrı olduğu için bu fikri benim içime ancak o koyabilir.

Son olarak insan ve evren hakkında fikir yürütmeye başlamıştır:

3. Etrafımda birçok varlık bulunmaktadır. Bu varlıklar ya gerçek ya da birer aldatmacadır. Eğer bu bir aldatmaca ise Tanrı bizi aldatmak mı istemektedir. Hâlbuki Allah mükemmel bir varlıktır ve mükemmel varlığın özellikleri arasında aldatmak bulunmamaktadır. Aldatmak mükemmellik değil eksikliktir. O halde Tanrı bizi aldatmamaktadır.

ONTOLOJİK DELİL İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLER

İmmanuel Kant ontolojik delilin bize yeni bir şey sunmamıştır. Ona göre bu nedenle bu delile totoloji diyebiliriz.

David Hume ise, “varlığını düşündüğümüz şeyin yokluğunu da düşünebiliriz” demiştir.

Gaunilo, bu argümana karşı kayıp adalar adı verilen bir parodi argüman ortaya koyarak Ontolojik delilin ve dolayısıyla Anselm'in kanıtının yanlış olduğunu göstermeye çalışır. Gaunilo kendisinden daha büyüğü düşünölemeyen adaları hayal edin der. Şimdi bu adalar gerçekte yoksa onlardan daha büyüğü düşünölebilir. Bu çelişki ihtiva ettiğinden bu adalar gerçekte de vardır. Burada çift anlamlılık olduğu fark edilir.

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır.